

Władysław Śliwiński

Kolokacje rzeczownikowo-przymiotnikowe w dwudziestowiecznych tekstach konstytucji państwa polskiego

Przedmiotem podejmowanej w niniejszym artykule analizy są kolokacje nominalne, czyli struktury składniowe z pogranicza składni i frazeologii. Przynależąc do pasa przejściowego między tym, co regularne gramatycznie, a więc kategoryjne, i tym, co nieregularne, a więc jednostkowe, leksykalne, reprezentują kolokacje typ konstrukcji syntaktycznych o pewnych stałych cechach formalnogramatycznych, frazeologicznych i tekstowych. Łatwo spostrzec, że w opozycji do wskazanych struktur nominalnych (wyrażeń) pozostają połączenia werbalne o strukturze grup, czyli zwroty, oraz połączenia nominalno-werbalne o strukturze zdań, czyli frazy.

Zacieśnwszy zakres obserwacji do kolokacji nominalnych, skoncentrujemy się teraz na samym pojęciu podstawowym. W pracach językoznawczych terminem tym określa się „cechującą elementy systemu leksykalnego zdolność do wstępowania w stałe skonwencjonalizowane związki syntagmatyczne z innymi wyrazami, np. ang. *rough paper* = ‘szorstki papier’ ale *rough road* = ‘wyboista droga’; franc. *vêtement de laine* = ‘ubióry wełniane’, ale *jupe en laine* = ‘spódniczka wełniana’¹. Według *Podręcznego słownika językoznawstwa stosowanego*², określenie to wprowadził do lingwistyki John Rupert Firth dla oznaczenia połączeń wyrazowych powstałych na zasadzie asocjacji, a spopularyzował je Michael Alexander Kirkwood Halliday, który rozumiał przez nie kombinatorykę wyrazową. Następnie Eugen Coseriu w podobnym znaczeniu posługuje się terminem *zgodności leksykalne* (= *lexikalische Solidaritäten*), a Aleksander Szulc odpowiednikiem *syntagmy skonwencjonalizowane*. W rodzimych opracowaniach kolokacjom najbliższe byłyby – jak przypuszczam – Klemensiewiczowskie skupienia nierozzerwalne³, łączliwe, wymiennoczłonowe

¹ A. Szulc, *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego. Dydaktyka języków obcych*, Warszawa 1984, s. 113.

² *Ibidem*.

³ Zob. Z. Klemensiewicz, *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe*, Kraków 1948, oraz rozdział *Skupienia i zespolenia*, [w:] *Właściwości składniowo-stylistyczne języka telewizyjnego polskiego (na materiale list frekwencyjnych)*, red. Z. Kurzowa, oprac. W. Cockiewicz, W. Śliwiński, Warszawa – Kraków 1989.

związki frazeologiczne Stanisława Skorupki⁴, a także frazemy Wojciecha Chlebdy⁵. Wyróżnione wcześniej pojęcia odnaleźć można również m.in. w tytułach słowników obcojęzycznych. np. dla języka angielskiego *The BBI Combinatory Dictionary of English* (1990) czy dla języka francuskiego Lucjana Grobelaka *Dictionnaire collocationnel du français général* (1990).

Wiemy już z tytułu pracy, że nasze kolokacje nominalne obejmują tylko takie syntagmy, które składają się z podstawy rzeczownikowej (trzonu) i kongruentnej przydawki przymiotnej, zwanej w tradycji polonistycznej i sławistycznej gatunkującą⁶ (np. *administracja rządowa, samorząd terytorialny, władza publiczna*). Przydawka gatunkująca – człon akcesoryczny takiego związku składniowego musi odznaczać się następującymi cechami semantyczno-syntaktycznymi:

1. nazywa cechę istotną i stałą rzeczownika;
2. wyraża cechę kategoriałną (powtarzalną), która przysługuje całej klasie przedmiotów;
3. tworzy z rzeczownikiem struktury (połączenia) o charakterze kategoriałnym;
4. nie może pełnić funkcji orzecznika w konstrukcji predykatywnej⁷.

Ów zestaw właściwości językowych przeciwstawia określnikom gatunkującym tzw. przydawki charakteryzujące (np. *chore dziecko, czerwona róża, drewniany most*), które:

5. nazywają cechę przypadkową i aktualną rzeczownika;
6. wyrażają cechę indywidualną, która przysługuje pojedynczemu przedmiotowi;
7. tworzą z rzeczownikiem struktury o charakterze jednostkowym;
8. mogą pełnić funkcję orzecznika w konstrukcji predykatywnej⁸.

Oprócz wymienionych cech obie struktury różni ponadto rozczłonkowanie linearne, czyli szyk wyrazów, gdyż „normą szyku przydawki charakteryzującej, stojącej w związku zgody i wyrażonej przymiotnikiem, zaimkiem, imiesłowem (czynnym i biernym) oraz liczebnikiem, jest bezpośrednia prepozycja w stosunku do członu określanego” (np. *rozmokły śnieg, uprana koszula*), podczas gdy „normą szyku przydawki stojącej w związku zgody wyrażonej określnikiem gatunkującym jest bezpo-

⁴ Zob. S. Skorupka, *Kompozycje grup frazeologicznych*, „Poradnik Językowy” 1950, z. 4, s. 19–25; *idem*, *Typy połączeń frazeologicznych*, „Poradnik Językowy” 1952, z. 5, s. 12–20; oraz nr 6, s. 14–25; *idem*, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 1967–1968.

⁵ Zob. W. Chlebda, *Frazematyka*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 335–342.

⁶ Por. A. Krasnowolski, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa 1909; Z. Klemensiewicz, *Skupienia...*, *op. cit.*, s. 145; S. Jodłowski, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa 1976, s. 168; S. Skorupka, *Wstęp*, [w:] *idem*, *Słownik frazeologiczny*, t. I, *op. cit.*, s. 7; O.B. Sirotinina, *Porządek słów w ruszkomu jazyku*, Saratow 1965, s. 15; O.A. Laptiewa, *Niekotoryje poniatija normi aktualnogo czenienija primienitelno k wyskazywaniju w razgowornoj rieczci*, „Filologiczeskije Nauki” 1973, nr 6, s. 46–56.

⁷ W. Śliwiński, *Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym dzisiejszej polszczyzny pisanej. Opis prawidłowości*, Kraków 1984, s. 24.

⁸ *Ibidem*, s. 24.

⁹ *Ibidem*, s. 26.

średnia postpozycja w stosunku do członu określanego¹⁰ (np. *ordynacja wyborcza, samorząd gminny*). Jest to ważna z praktycznego punktu widzenia sprawa, ponieważ w zgromadzonym materiale trafiają się również połączenia z przydawką gatunkującą, zlokalizowaną w prepozycji, a więc inwersyjnie, np. *komunalna jednostka, konstytucyjne prawo, ustawowa kompetencja*.

Te właśnie kryteria językowe posłużyły zatem do sporządzenia korpusu dwuskładnikowych kolokacji rzeczownikowo-przymiotnikowych, ekscerpowanych z dwudziestowiecznych tekstów konstytucji państwa polskiego, tj. Konstytucji marcowej (skrót KM) z 1921 roku, Konstytucji kwietniowej (skrót KK) z 1935 roku, Konstytucji PRL (skrót KPRL) z 1952 roku i Konstytucji RP (skrót KRP) z 1997 roku. Wybór bazy materiałowej wynika z wielu przyczyn, m.in. z wyjątkowego charakteru tekstów i z samej wagi konstytucji jako aktu prawnego, liczby oraz reprezentatywności najwyższych ustaw państwowych w XX wieku, a także z perspektywy historycznej – 84 lat, jakie upłynęły od czasu uchwalenia podstaw ustroju społeczno-politycznego II Rzeczypospolitej.

„Konstytucja jest – według jurystów – ustawą zajmującą naczelne miejsce wśród innych aktów prawnych. Bywa nazywana ustawą zasadniczą państwa, ponieważ normuje sprawy dla społeczności państwowej najdonioślejsze. Jej szczególna pozycja uzasadniona jest tym, że: 1) określa podstawowe zasady ustroju politycznego oraz ustroju społecznego państwa; 2) wszystkie inne akty prawne muszą być z nią zgodne zarówno w tym sensie, że nie mogą naruszać wartości, których ochronę konstytucja poręcza, jak i w tym, że muszą być tworzone, zmieniane i uchylane zgodnie z jej postanowieniami; 3) konstytucję uchyla się i zmienia w specjalny sposób, odmienny niż w przypadku innych ustaw – specjalną większością głosów i w obecności większej niż przy innych ustawach (zwanym «zwykłymi») liczby członków organu uchwalającego. To utrudnienie ma zapewnić konstytucji stosunkowo dużą stabilność. Konstytucja określa podstawowe organy państwa, sposób ich powoływania, zakres ich upoważnień i stosunki między nimi, podstawowe cele i metody sprawowania władzy państwowej, a wespół z tym wyznacza zazwyczaj pozycję jednostki w państwie, zwłaszcza jej prawa i obowiązki, ich gwarancje i dopuszczalne ograniczenia.

Konstytucja określa także podstawy ustroju społecznego państwa, zwłaszcza formy własności, dopuszczalność ograniczania czy pozbawiania własności, a zazwyczaj także finanse państwa¹¹.

Ad 1

Badając udział kolokacji rzeczownikowo-przymiotnikowych w budowie poszczególnych konstytucji, możemy ustalić z jednej strony główne przedziały frekwencyjne, jakie dzielą typy związków składniowych, a z drugiej wydobyć połączenia syntaktyczne o najwyższych częstotliwościach tekstowych. Wśród analizowanych kolokacji

¹⁰ *Ibidem*, s. 28.

¹¹ *Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, red. M. Zmierzak, S. Wronkowska, Warszawa – Poznań 1993, s. 115–116.

nominalnych zauważa się bowiem struktury monofrekwencyjne, czyli takie, które wystąpiły w wypowiedziach jeden raz ($f=1$) i polifrekwencyjne, czyli takie, które pojawiły się w materiałach dwa razy i więcej ($f \geq 2$).

Konstytucja marcowa składa się ze 177 kolokacji monofrekwencyjnych (co stanowi 76,6%) i 54 kolokacji polifrekwencyjnych (co stanowi 23,4%). Oto przykłady związków syntaktycznych, które wyróżniają się w KM następującymi częstotliwościami:

- $f=1$ (177 połączeń rzeczownikowo-przymiotnikowych), np.: *administracja rządowa, akt administracyjny, ciało ustawodawcze, czynność urzędowa, dobra państwowe, dostawy publiczne, gmina miejska, gwarancja finansowa, inicjatywa ustawodawcza, jednostka samorządowa, kadencja sejmowa, mniejszość religijna, odpowiedzialność sądowa, opłata publiczna, postępowanie dyscyplinarne, pożyczka państwowa, prawa cywilne, reforma rolna, rozporządzenie wykonawcze, samorząd wojewódzki, system koncesyjny, urzędnik skarbowy, ustrój społeczny, władza kontrolująca, zamierzenie ustawodawcze;*
- $f=2$ (33 połączenia), np.: *akt rządowy, charakter publiczno-prawny, głosowanie powszechne, majątek nieruchomy / nieruchomy majątek, obowiązek publiczny, obrady sejmowe, obywatel polski, porządek publiczny, prawa wyborcze, przedstawiciel dyplomatyczny, sądownictwo administracyjne, stan wojenny, władza zwierzchnia, wolność osobista, życie gospodarcze;*
- $f=3$ (9 połączeń): *administracja państwowa, ciało samorządowe, odpowiedzialność*
- *konstytucyjna / konstytucyjna odpowiedzialność, okręg wyborczy, orzeczenie sądowe, samorząd terytorialny, sesja zwyczajna, ustawa państwowa, władza ustawodawcza;*
- $f=4$ (8 połączeń): *obywatelstwo polskie, ordynacja wyborcza, siła/y zbrojna/e, stan wyjątkowy, władza administracyjna, władza wykonawcza, zakład wychowawczy, związki religijny;*
- $f=5$ (2 połączenia): *prawa obywatelskie, władza sądowa;*
- $f=6$ (1 połączenie): *mandat poselski;*
- $f=7$ (1 połączenie): *władza państwowa / państwowa władza.*

W rejestrze polifrekwencyjnych kolokacji nominalnych najwyższe częstotliwości nie przekraczają 10 wystąpień, górny układ hierarchiczny w tym zakresie tworzą konstrukcje składniowe odpowiednio o frekwencjach 5 (*prawa obywatelskie, władza sądowa*), 6 (*mandat poselski*) i 7 (*władza państwowa / państwowa władza*) powtórzeń w tekście KM.

Konstytucja kwietniowa natomiast zawiera 91 konstrukcji monofrekwencyjnych (co stanowi 69,47%) i 40 konstrukcji polifrekwencyjnych (co stanowi 30,53%). Oto zestaw wyrażzeń, które tworzą wzrostowy układ hierarchiczny w KK, znamionujący się takimi częstościami tekstowymi jak:

- $f=1$ (91 połączeń), np.: *administracja ogólna, akt administracyjny, czynnik nadrzędny, funkcja ustawodawcza, głosowanie bezpośrednie, gmina wiejska, go-*

spodarstwo narodowe, izba przemysłowo-handlowa, kontrola parlamentarna, ład prawny, mandat senatorski, odpowiedzialność polityczna, okres budżetowy, okręg wyborczy, osoba trzecia, podstawa konstytucyjna, postępowanie administracyjne, projekt rządowy, przymiot moralny, rok budżetowy, służba wojskowa, swobody obywatelskie, uprawnienie ustawowe, województwo grodzkie, zrzeczenie publiczno-prawne;

- f=2 (24 połączenia), np.: *gazeta rządowa, inicjatywa ustawodawcza, majątek państwowy, obszar administracyjny, orzeczenie sądowe, osobowość publiczno-prawna, postępowanie dyscyplinarne, pożyczka państwowa, samorząd terytorialny, sesja nadzwyczajna, system monetarny, umowa celna, ustawodawstwo państwowe, życie zbiorowe;*
- f=3 (9 połączeń): *administracja rządowa, akt urzędowy, mandat poselski, ordynacja wyborcza, prowizorium budżetowe, sesja zwyczajna, siły zbrojne, stan wojenny, ustawa konstytucyjna;*
- f=4 (3 połączenia): *dobro powszechne, odpowiedniość konstytucyjna, samorząd gospodarczy;*
- f=5 (1 połączenie): *administracja państwowa;*
- f=6 (1 połączenie): *głosowanie powszechne;*
- f=7 (1 połączenie): *stan wyjątkowy;*
- f=12 (1 połączenie): *akt ustawodawczy.*

Wykaz polifrekwencyjnych kolokacji nominalnych zaświadcza w górnych rejestrach obecność konstrukcji składniowej *akt ustawodawczy*, która przekroczyła próg częstotliwości równy 10, osiągając realną frekwencję tekstową 12, oraz dwie syntagmy stojące w hierarchii niżej, które uzyskały odpowiednio 7 (*stan wyjątkowy*) i 6 (*głosowanie powszechne*) powtórzeń tekstowych.

Tekst Konstytucji PRL budują nominalne struktury monofrekwencyjne w liczbie 157 (co stanowi 71%) oraz nominalne struktury polifrekwencyjne w liczbie 63 (co stanowi 29%). Przykładowa lista kolokacji rzeczownikowo-przymiotnikowych, ułożona według wartości wzrastających, przybiera następującą postać:

- f=1 (157 połączeń), np.: *aktywność gospodarcza, budownictwo mieszkaniowe, chłopstwo pracujące, działalność kulturalna, gmach publiczny, gospodarka uspołeczniona, handel zagraniczny, inicjatywa ustawodawcza, instytucja socjalna, kółko rolnicze, nietykalność osobista, organ sądowy, państwo ludowe, pokój światowy, postęp społeczny, rozwój polityczny, ruch robotniczy, sojusz robotniczo-chłopski, spółdzielnia produkcyjna, sprawiedliwość społeczna, sytuacja prawna, ustawa zasadnicza, ustrój socjalistyczny, zadanie gospodarcze, zasada prawna;*
- f=2 (37 połączeń), np.: *demokracja ludowa, dobro ogólnonarodowe, działalność gospodarcza, gospodarka narodowa, masy pracujące, organizacja polityczna, państwo socjalistyczne, samorząd społeczny, służba wojskowa, społeczeństwo socjalistyczne, ubezpieczenie społeczne, ustrój polityczny, zasoby mieszkaniowe;*

- f=3 (11 połączeń): *klasa robotnicza, kontrola społeczna, lawniki ludowy, masy ludowe, praworządność ludowa, rozwój kulturalny, siły wytwórcze, siły zbrojne, ustrój społeczny, władza ludowa, związki zawodowe*;
- f=4 (5 połączeń): *gospodarstwo rolne, organizacja społeczna, prawo wyborcze, życie polityczne, życie społeczne*;
- f=5 (2 połączenia): *życie gospodarcze, życie kulturalne*;
- f=6 (1 połączenie): *własność społeczna*;
- f=7 (3 połączenia): *organ terenowy / terenowy organ, prokurator generalny, władza państwowa*;
- f=8 (1 połączenie): *plan społeczno-gospodarczy*;
- f=12 (1 połączenie): *administracja państwowa*;
- f=22 (1 połączenie): *lud pracujący*;
- f=28 (1 połączenie): *rada narodowa*.

Materiały zawierające kolokacje nominalne – składniki Konstytucji PRL przynoszą trzy struktury składniowe, osiągające częstotliwości powyżej granicznego progu równego 10; są to zespolenia *administracja państwowa* o frekwencji tekstowej 12, *lud pracujący* o frekwencji 22 i *rada narodowa* o frekwencji 28.

Konstytucja RP gromadzi 231 monofrekwencyjnych kolokacji rzeczownikowo-przymiotnikowych (co stanowi 68,96%) i 104 polifrekwencyjne kolokacje rzeczownikowo-przymiotnikowe (co stanowi 31,04%). Schemat hierarchiczny przebiegający od najłabszych do najmocniejszych frekwencyjnie struktur tekstowych w KRP odzwierciedla powyższa drabina regularnie wznoszących się wartości bezwzględnych:

- f=1 (231 połączeń), np.: *bezpieczeństwo ekologiczne, decyzja administracyjna, dobro publiczne, dotacja celowa, finanse publiczne, gospodarka rynkowa, izba obrachunkowa, kadencja konstytucyjna, komisja nadzwyczajna, moralność publiczna, obowiązki obywatelski, ochrona sądowa, ograniczenie ustawowe, ordynacja wyborcza, osobowość prawna, prace interwencyjne, prawa obywatelskie, przepisy przejściowe, referendum lokalne, skarga konstytucyjna, stawka podatkowa, szkoła niepubliczna, ustrój terytorialny, własność prywatna, wolność związkowa, wyrok sądowy*;
- f=2 (45 połączeń), np.: *dochód publiczny, komisja śledcza, orzecznictwo sądowe, państwo prawne, prawo międzynarodowe, samorząd zawodowy, spór kompetencyjny, władza państwowa, wolność osobista, terenowy organ, zewnętrzne zagrożenie, życie polityczne*;
- f=3 (20 połączeń), np.: *administracja publiczna, deficyt budżetowy, demokratyczne państwo, dług publiczny, mandat poselski, organ stanowiący, postępowanie karne, prawo majątkowe, pytanie prawne, sąd wojskowy, służba cywilna, władza wykonawcza*;
- f=4 (13 połączeń), np.: *inicjatywa ustawodawcza, interes publiczny, jednostka organizacyjna, ochrona prawna, organ państwowy, polityka pieniężna, władza ustawodawcza, zabezpieczenie społeczne*;

- f=5 (8 połączeń): *działalność gospodarcza, rok budżetowy, sąd administracyjny, stan wojenny, stan wyjątkowy, szkoła wyższa, zadanie publiczne, związek wyznaniowy*;
- f=6 (3 połączenia): *działalność publiczna, porządek publiczny, prawo miejscowe*;
- f=7 (3 połączenia): *obywatelstwo polskie, prowizorium budżetowe, referendum ogólnokrajowe*;
- f=8 (2 połączenia): *odpowiedzialność karna, organizacja międzynarodowa*;
- f=10 (1 połączenie): *stan nadzwyczajny*;
- f=12 (2 połączenia): *partia polityczna, związek zawodowy*;
- f=13 (1 połączenie): *akt normatywny*;
- f=14 (1 połączenie): *obywatel polski*;
- f=16 (1 połączenie): *administracja rządowa*;
- f=19 (1 połączenie): *ustawa budżetowa*;
- f=29 (1 połączenie): *ustawa międzynarodowa*;
- f=39 (2 połączenia): *samorząd terytorialny, władza publiczna*.

Konstytucja RP odznacza się tym, że jej zasoby formotwórcze obejmują dziesiątkę kolokacji nominalnych o częstotliwości tekstowej ≥ 10 , na tej miniliscie rankingowej znajdują się takie oto komponenty składniowe: *samorząd terytorialny, władza publiczna (f=39), umowa międzynarodowa (f=29), ustawa budżetowa (f=19), administracja rządowa (f=16), obywatel polski (f=14), akt normatywny (f=13), partia polityczna, związek zawodowy (f=12), stan nadzwyczajny (f=10)*.

Badania frekwencyjne tekstów prawnych o strukturze gatunkowej ustawy (tu: ustawy zasadniczej, czyli konstytucji) pozwalają zauważyć występującą w nich pewną ogólną zasadę tekstotwórczą (= strukturalno-kompozycyjną) i utrwalającą się w czasie stylistyczną tendencję rozwojową. Empirycznego materiału do rozważań w obu kwestiach dostarcza tabela zbiorcza I typów kolokacji, połączona z ich ilościowymi wskaźnikami w poszczególnych konstytucjach.

Typy kolokacji		KM	KK	KPRL	KRP
1. Kolokacje monofrekwencyjne	liczba struktur	177	91	157	231
	procent struktur	76.6%	69.47%	71%	68,96%
2. Kolokacje polifrekwencyjne	liczba struktur	54	40	63	104
	procent struktur	23,4%	30.53%	29%	31.04%

Tabela I

Z powyższego zestawienia wynika, że relacja między kolokacjami monofrekwencyjnymi i polifrekwencyjnymi w wyróżnionych czterech konstytucjach okazuje się mniej więcej stała i kształtuje się na poziomie 70% : 30% nasycenia tekstowego w danym gatunku wypowiedzi językowej. Ta tendencja tekstotwórcza (strukturalno-kompozycyjna) w ustawach zasadniczych od ponad 80 lat nie zmienia się, jest stała, niezależnie od tego, czy legislatorzy pisali konstytucję kapitalistyczną, czy biegunowo przeciwstawną jej socjalistyczną, a więc należy do konstytutywnych cech stylistycznych wypowiedzi, reprezentujących od strony funkcjonalnej teksty prawne w odmianie gatunkowej ustawa zasadnicza.

Oprócz tego, co wspólne dla omawianego gatunku wypowiedzi językowej, każda z czterech konstytucji zawiera sobie tylko właściwe, indywidualne związki składniowe, znamionujące się maksymalnymi frekwencjami tekstowymi. Owe zespolenia syntaktyczne należałyby w tym wypadku traktować jako wyróżniki językowe nie zespołu tekstów, lecz danych okazów gatunkowych.

Ad 2

Produktywność składniowa to zdolność tworzenia (fundowania, generowania) struktur składniowych przez leksemy – komponenty danych połączeń syntaktycznych. Ponieważ leksemy (tu: rzeczowniki i przymiotniki) różnią się mocą, siłą, predyspozycjami fundowania konstrukcji składniowych, to wszystkie można podzielić na **monoproduktywne**, czyli takie, które generują tylko jedną kolokację nominalną, oraz **poliproduktywne**, czyli takie, które generują dwie i więcej kolokacji nominalnych.

By ustalić relację między monoproduktywnością a poliproduktywnością rzeczowników i przymiotników w poszczególnych konstytucjach, skonstruujemy tabelę 2, przedstawiającą zależności między produktywnością składniową obu klas leksemów i jej wskaźnikami ilościowymi w badanych tekstach.

Typy leksemów		KM	KK	KPRL	KRP
1. Rzeczownikowe leksemy monoproduktywne	wskaźnik liczbowy	74	48	69	98
	wskaźnik procentowy	61.2%	61.5%	57%	58%
2. Rzeczownikowe leksemy poliproduktywne	wskaźnik liczbowy	47	30	52	71
	wskaźnik procentowy	38.8%	38.5%	43%	42%
3. Przymiotnikowe leksemy monoproduktywne	wskaźnik liczbowy	67	52	73	87
	wskaźnik procentowy	60.9%	68.4%	67%	58.8%
4. Przymiotnikowe leksemy poliproduktywne	wskaźnik liczbowy	43	24	36	61
	wskaźnik procentowy	39.1%	31.6%	33%	41.2%

Tabela 2

Uśrednienie wskaźników znajdujących się w tabeli 2, właściwych czterem wyodrębnionym układom, wskazuje, że w poszczególnych konstytucjach ogólna relacja tekstowa między rzeczownikowymi leksemami monoproduktywnymi i rzeczownikowymi leksemami poliproduktywnymi ustala się na poziomie 60% : 40%, a pomiędzy przymiotnikowymi leksemami monoproduktywnymi i przymiotnikowymi leksemami poliproduktywnymi na poziomie 64% : 36%. Ta powtarzalna cecha tekstotwórcza (strukturalno-kompozycyjna) ma charakter stały i należy ją traktować jako wyróżnik gatunkowy wypowiedzi, jaką jest analizowana ustawa zasadnicza.

Natomiast indywidualnie w Konstytucji marcowej najwięcej konstrukcji składniowych tworzą rzeczowniki: *władza* (15), *zakład* (8), *odpowiedzialność* (6) oraz przymiotniki: *państwowy* (14), *publiczny* (12), *sejmowy* i *wojskowy* (po 8); w Konstytucji kwietniowej rzeczowniki: *odpowiedzialność*, *postępowanie*, *samorząd* (po 5) oraz przymiotniki: *państwowy* (14), *osobisty* i *sądowy* (po 5); w Konstytucji PRL rzeczowniki: *organizacja* (7), *działalność*, *organ*, *urządzenia* (po 6) oraz przymiotniki: *społeczny* (20), *państwowy* (11), *kulturalny* (9); a w Konstytucji RP rzeczowniki: *prawo* (14), *organ* (10), *sąd* (8) oraz przymiotniki: *publiczny* (28), *społeczny* (13), *konstytucyjny* (12), *finansowy* (9). Jedynie kilka z najbardziej produktywnych leksemów powtarza się jako budulec kolokacji w kolejnych konstytucjach, są wśród nich rzeczowniki: *odpowiedzialność* (KM, KK) i *organ* (KPRL, KRP), a także przymiotniki *państwowy* (KM, KK, KPRL), *publiczny* (KM, KRP) i *społeczny* (KPRL, KRP). Pozostałe z wymienionych leksemów, fundujących maksymalną liczbę połączeń syntaktycznych, nie powtarzają się w rozpatrywanych tekstach. Znowu repetycyjne leksemy wzbogacają zbiór stylistycznych cech gatunkowych, podczas gdy przeciwstawne im nierepetycyjne należą do wyznaczników stylu opisywanych reprezentantów gatunkowych.

Ad 3

Badania dystrybucyjne polegają tutaj na pokazaniu stopnia powtarzalności kolokacji nominalnych w tekstach poszczególnych konstytucji. Jeżeli dana struktura syntaktyczna występuje tylko w jednej ustawie zasadniczej, to ze względu na ekstensję tekstową reprezentuje typ **monodystrybucyjny**. Jeśli zaś konstrukcje składniowe pojawiają się w dwu lub większej liczbie ustaw zasadniczych, to ze względu na ekstensję tekstową reprezentują typ **polidystrybucyjny**.

Prześledzenie stosunku kolokacji monodystrybucyjnych do polidystrybucyjnych w analizowanych ustawach zasadniczych umożliwia tabela 3, zawierająca dane liczbowe i procentowe odzwierciedlające zakres powtarzalności tekstowej rozpatrywanych syntagm.

Typy dystrybucji tekstowej		KM	KK	KPRL	KRP
1. Kolokacje monodystribucyjne	liczba struktur	137	51	177	256
	procent struktur	59.3%	38.9%	80%	76.4%
2. Kolokacje polidystribucyjne	liczba struktur	94	80	43	79
	procent struktur	40.7%	61.1%	20%	23.6%

Tabela 3

Dane zgromadzone w tabeli, wyraźnie rozbieżne, pozwalają sądzić, że powtarzalność kolokacji nominalnych w badanych wypowiedziach językowych należy raczej do repertuaru cech stylistycznych twórców jednostkowych, nie jest zatem cechą gatunkową ustawy zasadniczej.

Cechy genologicznej w tym wypadku nie stanowi kategoryalny dobór elementów składniowych, lecz stopień nasycenia tekstów ustaw powtarzającymi się regularnie kombinacjami rzeczownika z przydawką przymiotną. Do struktur polidystribucyjnych, występujących we wszystkich ustawach zasadniczych należą następujące syntagmy: *głosowanie tajne*, *inicjatywa ustawodawcza*, *orzecznictwo sądowe*, *szkła wojskowa*, *stan wojenny*, *władza państwowa*, *życie gospodarcze*. Z kolei w tekstach trzech konstytucji znalazły się takie kolokacje nominalne, jak: *administracja państwowa* (KM, KK, KPRL), *administracja rządowa* (KM, KK, KRP), *droga sądowa* (KM, KK, KRP), *gwarancja finansowa* (KM, KK, KRP), *mandat poselski* (KM, KK, KRP), *obywatel polski* (KM, KPRL, KRP), *odpowiedzialność konstytucyjna* (KM, KK, KRP), *odpowiedzialność sądowa* (KM, KK, KRP), *organ państwowy* (KK, KPRL, KRP), *osoba trzecia* (KM, KK, KRP), *państwa obce* (KM, KK, KPRL), *porządek prawny* (KM, KPRL, KRP), *porządek publiczny* (KM, KPRL, KRP), *postępowanie karne* (KM, KK, KRP), *prawa obywatelskie* (KM, KK, KRP), *prawa publiczne* (KM, KPRL, KRP), *prawa wyborcze* (KM, KPRL, KRP), *przedstawiciel dyplomatyczny* (KM, KPRL, KRP), *rachunek państwowy* (KM, KK, KRP), *rewizja domowa* (KM, KK, KPRL), *samorząd terytorialny* (KM, KK, KRP), *sąd wojskowy* (KM, KK, KRP), *siły zbrojne* (KM, KK, KPRL), *stan wyjątkowy* (KM, KK, KRP), *umowa międzynarodowa* (KK, KPRL, KRP), *wolność osobista* (KM, KK, KRP).

Natomiast 94 konstrukcje składniowe mają ekstensję tekstową ograniczoną do dwóch ustaw zasadniczych, np.: *akt administracyjny* (KM, KK), *działalność gospodarcza* (KPRL), *gospodarstwo rolne* (KM, KPRL), *izba rolnicza* (KM, KK), *kontrola państwowa* (KK, KRP), *obowiązki poselskie* (KM, KRP), *obrządek religijny* (KM, KPRL), *sąd wyjątkowy* (KM, KRP), *środki finansowe* (KM, KRP), *ustrój społeczny* (KM, KPRL), *władza wykonawcza* (KM, KRP), *życie polityczne* (KPRL, KRP).

Te powtarzające się w trzech lub czterech ustawach zasadniczych kolokacje nominalne, czyli polidystribucyjne, można by zaliczyć jako kancelaryzmy do tzw. **konstytucjonalizmów**, tj. utartych wyrażen charakterystycznych dla naszych dwudziestowiecznych tekstów dyrektywnych, które regulują najważniejsze sprawy dotyczące

państwa i obywateli. Spośród 33 połączeń syntaktycznych tylko osiem struktur rzeczownikowo-przymiotnikowych (*administracja państwa, administracja rządowa, gwarancja finansowa, organ państwowy, orzecznictwo sądowe, państwa obce, postępowanie karne, rachunek publiczny*) nie znajduje się w *Słowniku frazeologicznym języka polskiego* S. Skorupki, owe kolokacje w przyszłości powinny być – naszym zdaniem – również włączone do kartotek leksykonu frazeologicznego.

W przeciwieństwie do konstytucjonalizmów badane ustawy zasadnicze zawierają też pewne, tylko im właściwe paradygmaty leksykalno-semantyczne, wskazujące na osobliwości stylu poszczególnych tekstów jednostkowych. W Konstytucji marcowej da się wydzielić kategorię WOJSKO, którą współtworzą kolokacje: *działania wojenne, kierownictwo wojskowe, odznaczenie wojskowe, cel wojskowy, urząd wojskowy, ustawa wojskowa*; oraz kategorię ORDERY, PRZYWILEJE, TYTUŁY, którą wypełniają syntagmy: *order cudzoziemski, przywilej stanowy, przywilej rodowy, tytuł naukowy, tytuł rodowy, tytuł urzędowy*. Konstytucję kwietniową wyróżniają znowu dwie kategorie leksykalno-semantyczne, z jednej strony ADMINISTRACJA, PAŃSTWO, URZĄD z takimi konstrukcjami jak: *administracja ogólna, czynnik nadrzędny, gazeta rządowa, konieczność państwowa, obszar administracyjny, osoba urzędowa, polityka państwowa, postępowanie administracyjne, projekt urzędowy*; z drugiej kategoria ZADANIA, OBOWIĄZKI z wyrażeniami typu: *obowiązek naczelny, uprawnienia szczególne, zadania naczelne, zadania szczególne*. Konstytucja PRL również przynosi dwie kategorie, jedną można określić mianem POLITYKA i PROPAGANDA, należą tu kolokacje: *aktywność obywatelska, budownictwo socjalistyczne, demokracja ludowa, dobro ogólnonarodowe, inicjatywa twórcza, kontrola społeczna, lud pracujący, masy ludowe, masy pracujące, państwo ludowe, pokój światowy, praworządność ludowa, rola kierownicza, siły twórcze, sojusz robotniczo-chłopski, władza ludowa, wyzwolenie społeczne*, drugiej z kategorii można przydać miano HISTORIA i PROPAGANDA, gromadzi ona zespolenia syntaktyczne w rodzaju: *idea wyzwolenicza, najazd hitlerowski, niewola narodowa, uczucia patriotyczne, walka narodowyzwolenicza, wyzwolenie narodowe, zasady programowe, ziemie polskie*. Konstytucja RP, podobnie jak poprzednie, eksponuje dwie kategorie, jedna z nich to ZAGROŻENIA i KATASTROFY, skupiająca następujące syntagmy: *awaria techniczna, bezpośrednio zagrożenie, choroba epidemiczna, deficyt budżetowy, dług publiczny, kara cielesna, katastrofa naturalna, klęska żywiołowa, nienawiść narodowościowa, nienawiść rasowa, totalitarna metoda, tymczasowe aresztowanie, zbrojna napaść, zewnętrzne zagrożenie*; drugą z kategorii – PRAWO FINANSOWE, reprezentują znowu połączenia składniowe: *danina publiczna, dochód publiczny, dochód własny, finanse publiczne, gospodarka finansowa, izba obrachunkowa, interes gospodarczy, interes prywatny, nakład finansowy, papiery wartościowe, polityka pieniężna, pomoc finansowa, prawo ekonomiczne, poręczenie finansowe, rachunek państwowy, skutki finansowe, stawka podatkowa, subwencja ogólna, ustawa podatkowa, wolność ekonomiczna*.

Symetrycznie do ujętych w paradygmaty kategorii leksykalno-semantycznych można wskazać jeszcze indywidualizmy konstytucyjne, znamienne dla poszczególnych ustaw zasadniczych i stanowiące niejako podstawę do jednoznacznej identy-

fikacji konkretnego tekstu dyrektywnego. Wydaje się, że prawnicy bez trudu łączą terminy *wybory niezaprotowane* z Konstytucją marcową, *prawa zwierzchnicze* z Konstytucją kwietniową, *demokracja ludowa* z Konstytucją PRL oraz *skarga konstytucyjna* z Konstytucją RP.

W tekście pokazaliśmy udział kolokacji rzeczownikowo-przymiotnikowych w budowie wypowiedzi prawnych (= konstytucji), zwracając uwagę na trwałe i zmienne cechy językowo-stylistyczne tekstu. Ustalono, że do stałych wyróżników gatunkowych ustawy zasadniczej należą takie cechy strukturalne jak:

1. relacja kolokacji monofrekwencyjnych do polifrekwencyjnych, ustalona na poziomie 70% : 30%;
2. stosunek rzeczownikowych leksemów monoproduktywnych do poliproduktywnych, ustabilizowany na poziomie 60% : 40%, oraz przymiotnikowych leksemów monoproduktywnych do poliproduktywnych, ustabilizowany na poziomie 64% : 36%;
3. występowanie w tekstach powtarzających się (= repetycyjnych) leksemów poliproduktywnych;
4. nasycenie tekstów tzw. konstytucjonalizmami, czyli kolokacjami polidystrybucyjnymi.

Natomiast zmienne cechy strukturalne ujawniające się w poszczególnych konstytucjach XX wieku tworzą następujący rejestr:

1. występowanie kolokacji polifrekwencyjnych, odznaczających się najwyższymi częstotliwościami;
2. obecność nierepetycyjnych leksemów poliproduktywnych, odznaczających się maksymalnymi wartościami;
3. niestabilna zależność między kolokacjami monodystrybucyjnymi i polidystrybucyjnymi;
4. obecność nietożsamyh kategorii leksykalno-semantycznych i kolokacji rzeczownikowo-przymiotnikowych.

Te trwałe cechy strukturalne (= tekstotwórczo-kompozycyjne) wyznaczają genologiczną charakterystykę ustawy zasadniczej, co z kolei pozwala przeciwstawić ją innym gatunkom stylu urzędowo-kancelaryjnego. Cechy zmienne zaś służą stylistycznej indywidualizacji każdej z czterech konstytucji, twórców myśli polityczno-prawnej ubiegłego stulecia. Przedsięwzięte badania frekwencyjne, produktywności syntaktycznej oraz dystrybucyjne potwierdzają ogólny i zarazem jednostkowy sposób funkcjonowania tekstu użytkowego w procesie dziejowym.

Bibliografia

- Chlebda W., 2001, *Frazematyka*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 335–343.
- Grobelak L., 1990, *Dictionnaire collocationnel du français général*, Warszawa.
- Jodłowski S., 1976, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1948, *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe*, Kraków (przedr. [w:] *idem, Ze studiów nad językiem i stylem*, Warszawa 1969, s. 103–171).
- Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, 1993, red. M. Zmierzczak, S. Wronkowska, Warszawa – Poznań.
- Krasnowolski A., 1909, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa.
- Laptieva O.A., 1973, *Niekotoryje poniatija teorii aktualnogo czlenienija primienitielno k wyslazywaniju w razgowornoj rieczy*, „Filologiczeskije Nauki”, nr 6, s. 46–56.
- Sirotina O.B., 1965, *Porjadok slow w russkom jazykie*, Saratov.
- Skorupka S., 1950, *Kompozycja grup frazeologicznych*, „Poradnik Językowy”, z. 4.
- Skorupka S., 1952, *Typy połączeń frazeologicznych*, „Poradnik Językowy”, z. 5, 6.
- Skorupka S., 1967–1968, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, Warszawa (wyd. 4.: Warszawa 1985).
- Szułc A., 1984, *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego. Dydaktyka języków obcych*, Warszawa.
- Śliwiński W., 1984, *Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym dzisiejszej polszczyzny pisanej. Opis prawidłowości*, Kraków.
- The BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations*, 1986, red. M. Benson, E. Benson, R. Ison, Philadelphia (reprint: Warszawa 1990).
- Właściwości składniowo-stylistyczne języka telewizji polskiej (na materiale list frekwencyjnych)*, red. Z. Kurzowa, oprac. W. Cockiewicz, W. Śliwiński, Warszawa – Kraków 1989.

Nominal and Adjectival Collocations in Texts of the Polish Constitutions of the 20th Century

Abstract

The subject of this linguistic reflection are nominal collocations, i.e. syntactic structures from the border line of syntax and phraseology. Belonging to the passing-line of what is grammatically regular, thus refers to categories, and irregular, thus individual, lexical, collocations represent a type of syntactic structures that have some regular formal, grammatical, phraseological and textual features.

The research material are two-componential nominal and adjectival collocations excerpted from the 20th century texts of the Polish constitutions, i.e. the Constitution of March 1921, the Constitution of April 1935, the Constitution of Polish People's Republic of 1952, and the Constitution of the Republic of Poland of 1997. Such a choice of the material basis resulted from many reasons, among other things from a unique character of the texts and the meaning of

a constitution as a legal act itself, from the amount and representativeness of the most important laws of the State in the 20th century as well as from the historical perspective of 84 years that elapsed from the time of the passage of the bases of the social and political form of the Second Republic of Poland.

Before analyzing the material the notion of nominal collocation was explained on the basis of famous Polish and world-wide linguists' theories.

The analysis was conducted in three directions: 1. of frequency, 2. of syntactic productiveness, 3. of distribution. In the analysis a share of nominal and adjectival collocations in structures of legal texts (constitutions) was shown with an observation of constant and changing linguistic and stylistic features of the texts. It was ascertained that the following structural features belong to constant discriminants of a constitution as a genre:

1. the relation of mono-frequency to multi-frequency of collocations that was stated on the level of 70% : 30 %;

2. the proportion of mono-productive to multi-productive nominal lexical items stabilized on the level of 60% : 40% and the proportion of adjectival mono-productive to multi-productive lexical items stabilized on the level of 64% : 36%;

3. the occurrence of repetitive multi-productive lexical items in the texts;

4. the saturation of the texts with so called constitutionalisms, i.e. with multi-distributional collocations.

On the other hand changing structural features that appear in the particular twentieth century constitutions make the following register:

1. the occurrence of collocations of multi-frequency the characteristic of which is the highest frequency;

2. the occurrence of non-repetitive multi-productive lexical items the characteristic of which are maximum values;

3. the changing interdependence between mono-distributive and multi-distributive collocations;

4. the occurrence of not identical lexical and semantic categories as well as nominal and adjectival collocations.

These stable structural (text-constructive and compositional) features fix the genealogical characteristic of a constitution, which allows to set it against other genres of official style.

On the other hand the changing features serve as means of stylistic individualization of each of the four constitutions, works of political and legal thought of the past century. The undertaken studies of frequency, syntactic productiveness, and distribution confirm both general and individual way of applied text functioning in a historical process.